

Harta regiunii noastre, cu nominalizarea unor vechi unități teritorial-administrative / Régióink térképe, történelmi közigazgatás egységek bejelölésével
 Prescurtările utilizate pentru principalele orașe și țarguri istorice, cu numele actual (alte denumiri vechi) / A feltüntetett történelmi városok és jelentősebb mezővárosok, vásárhelyek nevének rövidítése, a jelenlegi névhasználattal (más régi megnevezéssel): A – Adju (Egyedhalom), AI – Alba Iulia/Gyulafehérvár (Bálgard, Karlsburg), BC – Bacău/Bákó, BL – Blaj/Balázsfalva, CS – Miercurea Ciuc/Csíkszereda, D – Dumbrăveni/Erzsébetváros (Ebesfalva), DM – Târnăveni/Dicsőszentmárton, FV – Unirea/Felvinc, G – Gheorgheni/Gyergyószentmiklós, KV – Târgu Secuiesc/Kézdivásárhely, MV – Târgu Mureș/Marosvásárhely, NE – Aiud/Nagyenyé (Strassburg), PN – Piatra Neamț (Karácsonykő), R – Reghin/Szászrégen (Reen), RO – Roman/(Románvásár), SG – Sfântu Gheorghe/Sepsiszentgyörgy, SK – Cristuru Secuiesc/Székelykeresztúr, SV – Sighișoara/Segesvár/Schässburg, T – Turda/Torda, TT – Târgu Trotuș (Tatrosvásár), U – Odorheiu Secuiesc/Székelyudvarhely

TÖRTÉNETTUDOMÁNYOK – ŐTIINTE ISTORICE

ACTA 2001

Interferențe și întrepătrunderi etno-culturale în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului

(Rezumat)

Dezvoltarea din epoca bronzului a zonei depresionare din sud-estul Transilvaniei este legată mai mult de regiunile învecinate spre sud și est, decât de centrul și vestul Transilvaniei. Lucrarea încearcă o scurtă sinteză a succesiunii culturilor atestate, de la puternicul fond eneolitic și comunitățile coțofeniene timpurii ale perioadei de tranziție până la prima cultură din epoca fierului, Gava. Se discută mai pe larg problema culturii sau grupului cultural Ciomortan, a cărei poziție cronologică și importanță stabilită de Z. SZÉKELY acum 40 de ani a fost confirmată de cercetările recente (reprezintă prima fază de dezvoltare a epocii bronzului mijlociu în sud-estul Transilvaniei și pare să fie imediat anterioară culturii Wietenberg).

*

Zona depresionară din sud-estul Transilvaniei, situată în centrul țării și înconjurată de arcul Carpaților de Curbură se leagă de regiunile învecinate din Moldova și Muntenia și a constituit întotdeauna un areal geografic de interferențe și întrepătrunderi etno-culturale. Dincolo de Carpați spre est și sud, de-a lungul epocii bronzului – situată, în cronologia relativă, între culturile Coțofeni și prima vârstă a fierului, cultura Gava –, constatăm dezvoltarea unor culturi materiale, sau pătrunderi intense dintr-o direcție sau alta, ale unor culturi, care își aveau centrul de dezvoltare la sud sau est de Carpați. În unele cazuri constatăm și pătrunderi din vest, dar în general,

această zonă, în toată dezvoltarea sa istorică, este legată mai mult de regiunile învecinate, decât de centrul și vestul Transilvaniei

Pe baza rezultatelor cercetărilor arheologice efectuate în a doua parte a secolului trecut, asupra dezvoltării societății omenești în epoca bronzului, cu toate că aceste cercetări sunt lacunare în unele privințe, totuși, prin succesiunea culturilor atestate se poate face o sinteză, care reflectă continuitatea vieții omenești în această regiune.

În sud-estul Transilvaniei semnalăm un fond local eneolitic foarte puternic, reprezentat prin etapa târzie a culturii Ariușd (B), pătrunderile culturii Tisa în fazele Tiszapolgár și Bodrogkeresztúr și prezența ceramicii Cucuteni–Ariușd A–B și B în așezările de tip Bodrogkeresztúr. Aceste comunități s-au menținut în pofida influențelor nord-pontice. Perioada de tranziție este reprezentată de comunitățile coțofeniene timpurii.

Evoluția firească a comunităților perioadei de tranziție, reprezentată de cultura Coțofeni I final, este întreruptă de un șoc provocat de o pătrundere sudică, de tip Zimnicea, Mlăjet, Smeieni, atestată la Sânzieni și Turia. Astfel, bronzul timpuriu debutează cu mult mai devreme față de partea centrală și vestică a Transilvaniei, unde sunt atestate fazele II și III ale culturii Coțofeni. Pătrunderea grupului de păstori de tip Zimnicea–Mlăjet–Sânzieni–Turia are motive economice și anume existența zonei metalifere din sud-estul Transilvaniei.

Mormântul de inhumatie, în poziție chir-cită, în cistă de piatră, descoperit recent la Sânmartin-Ciuc, (jud. Harghita) reprezintă prima și singura dovadă a pătrunderii comunităților culturii amforelor sferice în Bazinul Ciucului. Aceste comunități volino-podolice din nord-vest pătrund pe teritoriul Moldovei după cultura Cucuteni (B2) și împreună cu comunitățile sud-estice a celor usatoviene dau naștere culturii Horodiștea–Erbiceni. Triburile purtătoare ale culturii amforelor sferice au pătruns într-o etapă târzie a evoluției lor și au ocupat nord-vestul Moldovei, până la Piatra Neamț și Galați. Mai spre sud, în așezarea de la Foltești. Aceste comunități, ca și cele de tip Zimnicea–Mlăjet–Sânzieni–Turia se integrează în procesul de tranziție și este posibil

că au contribuit la formarea mult mai târzie a culturii Schneckenberg din sud-estul Transilvaniei și a culturii Schneckenberg B– Jigodin, din Bazinul Ciucului.

În urma apariției acestor manifestări culturale, apar și primele elemente etno-culturale de tip Zăbala, caracteristice epocii bronzului timpuriu din subetapa Ib. Grupul cultural Zăbala are analogii clare în sud-estul României și nord-estul Bulgariei. Este o pătrundere sudică, având cele mai bune analogii în inventarul necropolei de la Zimnicea, dar cu unele trăsături caracteristice locale. Descoperirile de la Livezile reprezintă pătrunderi sudice similare cu Zăbala. Ambele sunt variante locale ale unor pătrunderi sudice, grup cultural Zăbala fiind mai timpurie.

Cultura Schneckenberg, cu fazele A și B, este cea mai reprezentativă pentru perioada a doua a epocii bronzului timpuriu în sud-estul Transilvaniei. Aria ei de răspândire este limitată la sudul și sud-estul Transilvaniei.

În bazinul Ciuc, în această perioadă se dezvoltă grupul Jigodin, care este contemporan cu Schneckenberg B și descoperirile de tip Bogdănești. Această subetapă este sincronă ultimei faze a culturii Coțofeni, perioadei târzii a culturii Vučedol, grupul Bošaca, fazei Ezero B1, Thessalicului și Helladicului timpuriu III, Troiei IV. Pe baza materialului descoperit la Odaia Turcului s-a ajuns la concluzia că această subetapă este mai veche decât cele mai vechi manifestări ale culturii Monteoru și reprezintă etapa a II-a a bronzului timpuriu.

Mormântul în cistă de piatră sub tumul de la Moașa-Eresteghin cu un vas de tip Miloștea, aparține ultimei etape, care poate să fie contemporană cu faza Năieni–Schneckenberg și cu mormintele din nordul Munteniei centrale, precum și cu grupul Belotic Belo Crkva–Makó, Vinkovci–Somogyvár.

Unele fragmente ceramice atribuite culturii Monteoru I C4 și IC3, descoperite în aria de locuire Schneckenberg, după părerea noastră reprezintă ca forme și ornamente elemente, care s-au dezvoltat dintr-un substrat comun.

Între fondul Schneckenberg, de tip Năieni și necropola tumulară de la Moașa-Eres-

teghin și până la apariția complexului cultural „Costișa–Ciomortan–Komarow–Bialy Potok”–Monteoru IC3, se intercalează descoperirile de la Zoltan (com. Ghidfalău, jud. Covasna), care prezintă un sincronism cu descoperirile de tip Iernut, caracterizat prin răspândirea ceramicii cu decor striat și textil.

Prima fază de dezvoltare a bronzului mijlociu în sud-estul Transilvaniei este reprezentată de cultura sau grupul cultural Ciomortan, care se încadrează în Complexul cultural Costișa–Ciomortan–Komarow–Bialy Potok. Este cunoscută din așezările de la Ciomortan–Păuleni, Poian, Sântionlunca, Peteni, Zoltan, Rotbav și o descoperire izolată în Țara Bârsei (Brașov, „Ziegelei Schmidt”), atribuit de Al. PROX culturii Tei.

Locul de descoperire a acestei culturi, denumit „Dâmbul Cetății”–Várdomb, a fost cunoscut în literatura de specialitate încă de la începutul secolului trecut. În perioada interbelică, Al. FERENCZI a încadrat-o în șirul cetăților dacice. M. ROSKA, pe baza materialului ceramic publicat de Al. FERENCZI, a făcut o încadrare mai justă, și anume în epoca bronzului. În urma săpăturilor sistematice efectuate aici în anii 1956, 1960 și 1967 de Zoltán SZÉKELY, s-a constatat că această așezare a fost locuită în eneolitic (cultura Ariușd–Cucuteni), în perioada de tranziție (cultura Coțofeni) și în epoca bronzului (culturile Ciomortan și Wietenberg). Pe baza rezultatelor acestor cercetări a fost introdus în literatura de specialitate un nou aspect cultural necunoscut până atunci în Transilvania, care sub raport cronologic reprezintă prima fază de dezvoltare a epocii bronzului mijlociu în sud-estul Transilvaniei. Cercetările sistematice au fost reluate în vara anului 1999 la Ciomortan de un amplu colectiv și continuă și până astăzi. În urma acestor cercetări recente, informațiile în legătură cu această așezare fortificată au devenit mai nuanțate. S-a constatat că prima locuire aparține culturii Cucuteni–Ariușd, au fost descoperite câteva fragmente ceramice aparținătoare culturii Bodrogkeresztúr, după care s-a surprins un nivel de locuire, care aparține culturii Coțofeni. Construcțiile de fortificare, valul și șanțul de apărare

aparțin culturii Ciomortan. Condițiile stratigrafice arată clar că nivelul de locuire de tip Ciomortan este anterior celui aparținând culturii Wietenberg. Observațiile stratigrafice, precum și materialul ceramic recoltat au confirmat încadrarea cronologică justă făcută de Zoltán SZÉKELY acum aproape 40 de ani. Locuirea Wietenberg pare să dateze din perioada imediat următoare locuirii Ciomortan.

Ceramica de tip Ciomortan are analogii în materialul culturii Costișa, precum și în mediul Glina, Schneckenberg și Monteoru IC3. Datorită faptului că pe teritoriul Moldovei cultura Costișa s-a dezvoltat pe toată durata epocii bronzului mijlociu, ceramica acestei culturi prezintă un grad mai ridicat de varietate, față de ceramica de tip Ciomortan. În urma unor pătrunderi etno-culturale de tip Costișa, din est și de tip Glina-Schneckenberg din sud, asimilând unele elemente ale grupului Zoltan de tip Iernut-Gornea-Vodneac, acest fenomen cultural s-a individualizat la începutul epocii bronzului mijlociu în sud-estul Transilvaniei și credem că nu greșim, dacă îl considerăm ca o cultură sinestătătoare în cadrul complexului cultural Costișa-Ciomortan-Komarow-Bialy Potok. Este sincronă cu Monteoru IC3 și are o poziție cronologică similară de ante Wietenberg cu un grup de morminte de incinerare în urne, descoperit la Bratei. Evoluția firească a acestor comunități a fost întreruptă de purtătorii culturii Wietenberg, fapt confirmat și de observațiile stratigrafice efectuate la așezarea de la Ciomortan.

Cultura Wietenberg în perioada mijlocie a epocii bronzului a fost cultura dominantă în Transilvania. În urma cercetărilor de amploare efectuate în cursul secolului trecut în diferite regiuni ale Transilvaniei, cunoștințele noastre referitoare la dezvoltarea acestei culturi s-au îmbogățit, dar cu toate acestea, au mai rămas încă multe probleme nelămurite privind geneza și dezvoltarea ei. Nu ne-am propus să analizăm încercările de periodizare internă a acestei culturi. Cei care s-au ocupat de această problemă, D. BERCIU, K. HOREDȚ, N. CHIDOȘAN, T. SOROCEANU, N. BOROFFKA, M. ROTEA, s-au bazat pe unele realități arheologico-istorice întâl-

nite în centrul și nord-vestul Transilvaniei. Sistemul cronologic elaborat de N. CHIDOȘAN se referă la o zonă periferică, cu interferențe culturale din aria Otomani. Din păcate, în sud-estul Transilvaniei până-n prezent, nu s-a descoperit nici o așezare Wietenberg cu mai multe nivele de locuire, toate încercările de încadrare cronologică a acestor așezări bazându-se pe tipologia ceramicii, căutând analogii cu materialul de la Derșida. În sud-estul Transilvaniei la dezvoltarea culturilor din epoca bronzului mijlociu au contribuit mai multe culturi din regiunile limitrofe, având o expansiune destul de mare în spațiu.

Cultura Noua, constituită pe un spațiu foarte întins în estul Europei, a pătruns în Transilvania, cuprinzând nu numai văile Oltului, Râului Negru, Târnavelor, Someșului, dar și valea Mureșului, când cultura Wietenberg a ajuns în faza ei de dezvoltare finală. Bazându-ne pe unele forme comune în ceramica ambelor culturi, putem afirma că genetic se leagă de dezvoltarea anterioară a epocii bronzului. Nu putem exclude nici posibilitatea unei prezențe paralele un timp mai scurt sau mai îndelungat, în faza finală a culturii Wietenberg și în faza de început a culturii Noua.

Făcând această sinteză a interferențelor și a întrepătrunderilor etno-culturale, petrecute în sud-estul Transilvaniei, de-a lungul epocii bronzului, putem afirma următoarele:

Zona depresionară din sud-estul Transilvaniei, datorită poziției sale geografice specifice și a configurației terenului, a fost legată de regiunile învecinate din Muntenia și Moldova. Carpații Răsăriteni nu au constituit niciodată un obstacol pentru aceste interferențe etno-culturale, ba din contră, au reprezentat un liant între comunitățile, care au evoluat pe ambele versante ale acestor munți. Pe acest teritoriu cu forme de relief caracteristice și deosebit de favorabile pentru dezvoltarea societății omenești s-a format un fond local eneolitic foarte puternic, care a intrat în contact cu aceste comunități, care au pătruns din est, sud și uneori din vest și care au contribuit la formarea altor culturi. Fenomenele culturale, care s-au format pe acest teritoriu, în multe cazuri reprezintă mixturi etno-culturale individualizate, sub forma unor culturi locale, care se integrează

în diferite complexe culturale, păstrându-și totodată și particularitățile lor. Aceste particularități specifice dau o nuanță aparte dezvoltării comunităților locale, care au succedat în această zonă geografică, față de fenomenele culturale învecinate.

Bibliografie

1. SZÉKELY, Zs., **Le début de l'âge du fer dans le Sud-Est de la Transylvanie**, *Acta Musei Napocensis*, 31, 1994, 173/79, Cluj Napoca.
2. NESTOR, I., **Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien**, *Ber. RGK* 22, 1932(1933), 11–181; SZÉKELY, Z., **Descoperiri din neoliticul târziu în așezarea de la Reci**, *SCIVA*, 15, 1964, 1, 121–136; SZÉKELY, Zs., **Brăduț**, In: **Cronica cercetărilor arheologice, Campania 1998**, 1999, 16, Vaslui; SZÉKELY, Zs., **A bodrogkeresztúri kultúrához tartozó leletek Bibarcfalván (Cultura Bodrogkeresztúr la Biborțeni (Baraolt, j. Covasna))**, *Acta* – 2000, Sf. Gheorghe, 2001, p. 161–168.
3. ROMAN, P. I., **Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României**, *SCIVA*, 37, 1986, 29–55.
4. ALEXANDRESCU, A. D., **La nécropole du bronze ancien du Zimnicea (départ. de Teleorman)**, *Dacia N. S.* 18, 1974, 79–93.
5. ROMAN, P. I., **Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României**, *SCIVA*, 37, 1986, 29–55.
6. SIMACHE, N. I.; TEODORESCU, V., **Săpăturile arheologice de salvare de la Smeieni**, *Materiale*, VIII, 1962, 273–283.
7. SZÉKELY, Zs., **Date noi privind ritul de înmormântare al culturii Schneckenberg în județul Covasna**, *Aluta*, 10–11, 1978–79 (1980), 39–46.
8. SZÉKELY, Zs., **Contribuții la dezvoltarea culturii Schneckenberg în județul Covasna**, *Aluta*, 14–15, 1983, 61–67.
9. SZÉKELY, Zs., **Descoperiri funerare extracarpatice din bronzul timpuriu în sud-estul Transilvaniei**, în: **Funeral practices as forms of cultural identity (Bronze and Iron Ages)**, Tulcea, 2000, 65–67.
10. DINU, M., **Complexul cultural Horodiștea–Foltești**, *Dacia*, București, 1968, 129–139.
11. ROMAN, I. P., **Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu și perioada de tranziție spre epoca bronzului**, *SCIVA*, 32, București, 1981, 38.
12. SZÉKELY, Zs., **Descoperiri funerare extracarpatice din bronzul timpuriu în sud-estul Transilvaniei**, în: **Funeral practices as forms of cultural identity (Bronze and Iron Ages)**, Tulcea, 2000, 65–67.
13. ROMAN, I. P., **Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României**, *SCIVA*, 37, 1986, 29–55.
14. ALEXANDRESCU, A. D., **La nécropole du bronze ancien du Zimnicea (départ. de Teleorman)**, *Dacia N. S.*, 18, 1974, 79–93.
15. SZÉKELY, Zs., **Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei**, *Seria: Bibliotheca Thracologica*, XXI, București, 1997, 21.
16. ROMAN, P. I., **Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României**, *SCIVA*, 37, 1986, 31.
17. TUDOR, D., **Neue Angaben zur frühen Bronzezeit in Südrumänien**, *Dacia*, 26, 1982, 59–75.
18. SZÉKELY, Zs., **Date noi privind ritul de înmormântare al culturii Schneckenberg în județul Covasna**, *Aluta*, 10–11, 1978–79 (1980), 39–46.
19. ZAHARIA, E., **Descoperiri ale culturii Monteoru în sud-estul Transilvaniei**, *Thraco-Dacica*, 11, 1990, 33–39.
20. VLASSA, N. RUSU, M., PROTASE, D., HOREDȚ, K., **Săpăturile arheologice de la Iernut**, *Acta Musei Napocensis*, 3, 1966, 399–410; CAVRUC, V., **The final stage of the Early Bronze Age in South-Eastern of Transylvania (in the light of new excavations at Zoltan)**, *Thraco-Dacica*, XVIII, nr. 1–2, 1997, p. 97–133.
21. SZÉKELY, Zs., **Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei**, *Seria: Bibliotheca Thracologica*, XXI, 1997, București, 21, P. 80.
22. CAVRUC, V., **Considerații privind situația etnoculturală în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului mijlociu**, *Angustia*, 4, 1999, p. 13–41.
23. FLORESCU, A. C., **Repertoriul culturii Noua–Coslogeni din România. Așezări și necropole**, *CCDI*, X, Călărași, 1991, p. 187, Fig. 15/4–5.
24. PROX, Al., **Die Tei Cultur im Burzenland**, *Mitteilungen des Burzenlander Sachsischen Museum*, IV, 1940.
25. FERENCZI, Al., **Cetăți antice în județul Ciuc**, *ACMIT*, IV, 1932–38, 290–296; ROSKA, M., **Erdély régészeti repertórium a I. Őskor**, Cluj, 1942.
26. VULPE, A.; ZAMOȘTEANU, M., **Săpăturile de la Costișa**, *Materiale*, VIII, 1962, 309–316.
27. SZÉKELY, Zs., **Contribuții la cunoașterea epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei**, *SCIV*, 22, 1971, 3, 387–400.
28. CAVRUC, V.; DUMITROAIA, G., **Descoperirile aparținând aspectului cultural Ciomortan de la Păuleni (campaniile 1999–2000)**, *Angustia*, 5, Sf. Gheorghe, 2000, 133.
29. ROMAN, P., **Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României**, *SCIVA*, 37, 1986, 45.
30. CAVRUC, V.; ROTEA, M., **Locuirea Wietenberg de la Păuleni (campaniile 1999–2000)**, *Angustia*, 5, Sf. Gheorghe, 2000, 158.
31. ANDRIȚOIU, I.; RUSTOIU, A., **Sighișoara-Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică**, *Bibliotheca Thracologica*, XXIII, București, 1997, p. 58.
32. SZÉKELY, Zs., **Considerații privind dezvoltarea culturii Wietenberg în sud-estul Transilvaniei**, *Aluta*, XVII–XVIII, Sf. Gheorghe, 1988, p. 161.
33. SZÉKELY, Zs., **Cultura Noua în valea Oltului și a Târnavei**, *Angustia*, 5, Sf. Gheorghe, 2000, p. 179.

**Bronzkori etno-kulturális
kölcsonhatások
Délkelet-Erdélyben**
(Rezumat)

A délkelet-erdélyi medencék térsége a bronzkorban elsősorban Kárpátokon túli, déli és keleti hatásoknak kitett, sokkal kevésbé a közép- és nyugat-erdélyieknek. A dolgozat a térségben egymást követő bronzkori kultúrák rövid szintézisét adja, a Coțofeni kultúrától a vaskort elsőnek képviselő Gava kultúráig. Bővebben tárgyalja a csomortáni kultúra kérdését, amelynek SZÉKELY Zoltán által 40 évvel ezelőtt megállapított kronológiai helyzetét és jelentőségét a legújabb kutatások is igazolják (a délkelet-erdélyi középső bronzkor első szakasza, valószínűleg közvetlenül a Wietenberg kultúrát megelőző).

**Etno-cultural Interferences
in South-Eastern Transylvania in
the Bronze Age**
(Abstract)

The development of the depressional zone in South-Eastern Transylvania during the Bronze Age is connected first of all to the surrounding regions towards south and east and less to the central and west parts of Transylvania. The paper tries a short synthesis of the succession of certified cultures, from the strong (eneolithic) basis and the early (coțofeniene) communities of the transitional period to the first culture of the Iron Age, Gava. The problem of the cultural group Ciomortan is largely discussed, whose chronological position and importance established by Z. SZÉKELY 40 years ago was confirmed by the recent researches (it represents the first stage in the development of the Middle Bronze Ages in South-Eastern Transylvania and it seems to be closely before the Wietenberg culture).

